

Kryolitarbejderne i Ivittuut og deres indflydelse på grønlænderne fra Arsuk

Avijaja Albrechtsen
Bachelorprojekt
Ilisimatusarfik
Kultur og samfund
maj/juni 2010
vejleder: Evy Frantzen

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Fremgangsmåde og metode	5
Emil Bluhmes beretning.....	6
Delkonklusion	9
H. J. Rinks beretning	10
Delkonklusion	12
En udflugt fra kryolitbruddet i Grønland i sommeren 1869	13
Delkonklusion	15
P. P. Sveistrups beretning	16
Delkonklusion	18
Jens Rasmussens beretning	19
Delkonklusion	21
Meddelelser om Grønland bd. 61	22
Delkonklusion	24
Eventyret om kryolit.....	25
Delkonklusion	30
Kryolitindustriens historie 1847 – 1990.....	32
Delkonklusion	34
Konklusion.....	35
Personindex	38
Litteraturliste	39
Personlig pensumliste.....	41
Bilag	42

Forsidebilledet er taget fra <http://www.arktiskebilleder.dk> tidligst i 1890 fra Album 96, nr. 18, Billednummer: p04745

Indledning

I litteratursøgningen efter kateketernes rolle i Arsuk i forbindelse med en anden opgave, dukkede der et citat op om Arsukbeboerne, fra løjtnant Emil Bluhmes¹ bog *Fra et ophold i Grønland 1863-64*²

“Mandfolkene ere borte, ude at erhverve Livets Ophold; mon paa Havet? Nei, hos Europæerne i Ivigtoot for at tigge!”

Dette citat stemte ikke overens med f.eks. succen i Arsuk i starten af 1950'erne, som de fleste grønlandere i dag kender til, hvor man indførte bundgarnsfiskeri i Arsuk, og hvor man havde stor succés med torskefiskeri, og i midten af 1960'erne med laksefiskeri³. Arsuk var dengang i forhold til indbyggertallet verdens anden rigeste⁴ by i verden. I bogen *De nye grønlandere* af Henrik Wilhjelm, står der⁵:

“... men anlæggelsen af kryolitbruddet Ivittuut i 1857 kort derfra betød en så hastig deroute af KGH i 1863 følte sig foranlediget til at lukke handelsstationen fordi der ikke længere var fangstprodukter at indhandle. Grønlanderne havde fået smag for livet i Ivittuut hvor de solgte deres fisk og fugle, fik arbejde og tiggede beskøjter, kaffe, brændevin og tobak.”

Denne opfattelse af Arsuk-beboerne, som værende succesfulde torske- og laksefiskere under “fiskerieventyret”, citatet fra *De nye grønlandere* og Emil Bluhmes beskrivelse af Arsuk-beboerne som tiggere i 1800-tallet måtte undersøges nærmere, og er i fremgangsmåde og metodeafsnittet på side 5, beskrevet hvordan.

Selve udstedet Arsuk, som det ligger i dag har ikke altid ligget der. I 1805 og officielt i 1810 flyttede grønlanderne fra Isua på Arsuk Ø, til det nuværende Arsuk ved foden af Kungnat fjeldet, nordvest fra Isua. Ivittuut ligger inde i Arsukfjorden, 16 km. nordøst for Arsuk, og var et af grønlandernes sommerbopladser, hvor de slog deres skindtelte op. Her var der et hav af angmagssat og meget frodigt med bl.a. blåbær, sortebær og blomster. Grønlanderne kendte til Ivittuuts forekomst af det hvide mineral kryolit længe før europæerne. De kaldte kryolitten for sælhundespæk, da våd kryolit ligner det. De brugte kryolit som synk til deres fiskeliner. Kryolit er nemt at bearbejde og slibe, og det lå ved lavvande i overfladen af stranden, lige til at tage af. Det blev af europæerne navngivet is-

¹ Se personindex på side 38

² Side 44

³ *Taamani taamaassimapput* side 591, 606, 700 og 705

⁴ *Eventyret om kryolit* side 114 - 116

⁵ *De nye grønlandere* side 237

sten, som på græsk kaldtes kryo-lithos.

Den Kongelige Grønlandske Handel styrede alt administration, der omhandlede Grønland. Det kostede at administrere Grønland, og Danmark var altid på "jagt" efter flere indtægtskilder end de lokale grønlandske varer, som f.eks. fangstdyrene kunne give. I 1795 omtaltes kryolitten af en mineralog Schumacher i København. En tysk mineralog ved navn Karl Ludwig Giesecke⁶ var under krigen mellem Danmark og England i 1807-1814 nødt til at blive i Grønland. Han kom til Arsuk og Ivittuut i 1806, og han sendte i 1807 nogle kryolitprøver til Danmark. Skibet blev af England beslaglagt og prøverne solgt. I 1814 nåede noget af kryolitten alligevel til Danmark, og blev fordelt til museer i Europa og til Herlufsholm⁷ i Danmark. Her fandt fysikere ud af at kryolitten bestod af 13% aluminium, 32% natrium og 54% fluor. I 1848-1850 fandt Julius Thomsen⁸ så ud af, at adskille mineralerne, så de kunne udnyttes til soda og alun. I 1853 fik han patent. Herved var grundstenen lagt for store økonomiske indtægter. Arsuk-beboerne blev i starten inddraget i arbejdet med at bryde kryolit⁹, og da Ivittuut voksede sig stort med træhuse og stor teknisk fremgang med brydningen af kryolit, fyldte kryolitarbejderne fra Europa og hovedsagligt Danmark Ivittuut. De besøgte Arsuk-beboerne og Arsuk-beboerne besøgte ofte kryolitarbejderne. Det skulle foregå under kontrollerede forhold, men ofte var der ingen kontrol over besøgene. I litteraturen har kryolitarbejderne et par gange omtalt grønlanderne for et irritationsmoment i deres arbejde. Der blev født mange børn uden for ægteskab med grønlanderne, og syfilis hærgede i distriktet.

Under 2. Verdenskrig blev forbindelserne mellem Danmark og Grønland stærkt forringet, og USA varetog beskyttelsen af kryolitten under krigen.

Kryolitarbejderne havde fra starten og op til vores tid en massiv indflydelse på Arsuk og dets beboere.

⁶ Se personindex på side 38

⁷ Skole oprettet i 1565 og er bl.a. en kostskole i dag

⁸ Se personindex på side 38

⁹ Sven Stigø *Eventyret om kryolit* side 6-16

Fremgangsmåde og metode

Ved hjælp af søgning på Landsbiblioteket, Groenlandica, på Internettet og via private samtaler med et barnebarn af Arsuk-beboerne fra 1860'erne, er der fundet frem til den relevante litteratur, kilder og oplysninger, der kan hjælpe med at belyse kryolitarbejderne i Ivittuut og deres indflydelse på grønlanderne fra Arsuk.

Afsnittene i denne opgave er delt op i de forskellige kilder i nogenlunde tidsmæssig rækkefølge. Delkonklusionerne til hvert afsnit refererer det enkelte afsnit og sammenligner evt. med de andre afsnit.

Der er brugt en historisk metodetilgang til at behandle oplysningerne. Alle personer nævnt ved navns benævnelse kan der mere eller mindre læses om i afsnittet *personindex* på side 40. De resterende personer, som ikke står i Dansk Biografisk Leksikon, er som regel beskrevet kort i afsnittet.

Emil Bluhmes beretning

I 1863 sejlede en dansk opmålingsekspedition til Grønland. Ombord var bl.a. den 30 årige løjtnant Emil Bluhme. Man var lige begyndt at sejle fast med kryolit til Danmark, så mere detaljerede opmålinger af den grønlandske kyst var nødvendig¹⁰. Denne bog udkom i 1865, og er en af de ældste kilder der er fundet frem til denne belysning. Denne bog er dog en udgave fra 1952.

I juli 1863 nåede ekspeditionen til Arsuk, her beskriver Emil Bluhme grønlænderne således¹¹:

“Her tilvenstre staae de Hytter, som for ikke mange Tider siden husede frie og velhavende Grønlandere med deres Flokke af jublende og fede Unger; nu ere de tildeels ubeboede, Slægterne ere døde bort af Hunger og Kulde i denne forhen rige Egn; nogle lasede Fruentimmer drive om og begloe os, nogle usle, fuldkomment nøgne Unger, saa nøgne som om man befandt sig under Tropernes Sol, bade sig i solskinnet. Mandfolkene ere borte, ude at erhverve Livets Ophold; mon paa Havet? Nei, hos Europæerne i Ivigtoot for at tigge!”

Emil Bluhme beskriver Arsuk-beboerne som værende usle, lasede i deres tøj og at mændene ikke var på jagt, men tiggede i Ivittuut. Børnene måtte løbe nøgne rundt, og kvinderne havde laset tøj på, da de jo nok ingen nye skind havde. Vi må her være opmærksomme på, at de nøgne børn ikke behøvede at indikere fattigdom, men det kunne være fordi, at det var juli måned, og at der som tidligere beskrevet¹² var 14 grader den dag. Skindtøj er jo enormt varmt at have på, og det meste af deres tøj var jo af skind. Det er heller ikke sikkert, at mændene tiggede i Ivittuut. Det kan være, at de handlede med kryolitarbejderne, fangede proviant til vinterforråd, var på deres sommerteltpladser eller andet. Det at han beskriver slægterne som døde af hunger og kulde passer meget godt på 1860'ernes hungersnød der var i Grønland pga. kulde, is og ustadigt vejr.

Emil Bluhme skriver¹³ senere, at han fik nogle af kryolitarbejderne til for første gang i nogle år, at spise sælkød og sælnyrer. De havde ellers fordomme overfor grønlænderne og deres mad, men de lovede derefter Emil Bluhme aldrig at afvise at spise de grønlandske varer. Han sammenlignede også sælen med grisen, og roste endda sælen til at være renligere end grisen. Dette viser at Emil Bluhme ikke lod sig påvirke af fordommene om grønlænderne, og at han var åben overfor grønlænderne. En nat sov han i grønlændernes

¹⁰ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 7

¹¹ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 44

¹² *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 43

¹³ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 45

hus, men han måtte dog rykke ud pga. lugten derinde¹⁴. De små roser af grønlænderne står i stærkt kontrast til hans lidt mindre rosende bemærkninger om de usle fruentimmere, og deres lugtende hus. Dette kan indikere, at han har udtrykt andres holdninger i sin bog, eller at han bare er hudærlig og godt kan lide grønlænderne, men ikke deres levevis.

Måske beskrev Emil Bluhme forholdene som de var.¹⁵ Han beskrev også hvordan grønlænderne fangede laks i elven med garn og stenkast. De fangede dem også med de bare næver. Emil Bluhme skrev at simplere kunne det ikke blive, og det er igen en ros til grønlænderne, og viser også at grønlænderne nok ikke, som beskrevet på side 44, virkelig var så usle og kun tiggede i Ivittuut. De fiskede i alt fald og fangede sæler.

Emil Bluhme beskrev også kryolitarbejdernes indflydelse på grønlænderne og deres levevis meget tydeligt her¹⁶:

“Med Naturbarnets Nysgjerrighed ilede han til, opslog sit Telt hos de Fremmede: der var saa uendelig meget at se paa... Vel var det ikke Selskabet tilladt at anvende Grønlandere i sin Tjeneste, men Tingen er uundgåelig, naar Regjeringen ikke selv vaager over, at Forbindelsen med Eskimoerne ikke finder sted.” “... overhængte Bestyreren med deres Produkter, med Tiggerier og drev ialtfald omkring hos ham og Folkene; der faldt altid Noget af – og naturligviis benyttede man dem til Arbeidet; til Gjengæld fik de sorte Beskøiter, Kaffe, Brændevin, Tobak og endda nogle Skillinger.”

Videre beskrev han så, at Theobald Weber¹⁷ hellere ville bruge de danske arbejdere, da grønlænderne efter en tid ikke gad arbejde mere når de havde råd nok til sin kaffe m.m. Citatet ovenover viser at den danske regering ikke førte kontrol med kryolitarbejdernes kontakt til grønlænderne. Derfor kunne kryolitarbejderne stort set næsten gøre hvad de ville med grønlænderne, i såfald grønlænderne ikke gjorde modstand. De lærte grønlænderne at få smag for luksusvarer som f.eks. kaffe, tobak og brændevin. Det må have ført til, at grønlænderne efterhånden ville bytte deres skind, kød og måske bearbejdet tøj, arbejdskraft m.v. for at få varerne. På denne måde har de haft mindre tid til at gå på jagt og fiske. Det kan også forklare de nøgne børn, og deres lasede tøj, men tanken med, at det var pga. de alt for varme skind er nok mere sandsynlig. Det at Theobald Weber ikke ville bruge grønlandske arbejdere, og hans grund dertil, kan forklares således, at grønlænderne måske ikke gad arbejde mere, fordi de var underbetalt. Senere kilder berettede om, at grønlænderne tjente det samme som de grønlandske tjenerinder, hvilket ikke var meget for et virkelig hårdt arbejde.

¹⁴ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 44

¹⁵ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 47

¹⁶ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 50 - 51

¹⁷ Direktør for kryolitbrydningen

Der var en dampmaskine i Ivittuut. Dette må have været et specielt syn for grønlænderne, da de nok ikke kan have set sådan en andre steder. Gæssene, som var nogle af husdyrene i Ivittuut er også beskrevet, og disse fugle må også have været fremmede for grønlænderne. Der fandtes dog grønlandske gæs, men de danske gæs ser jo lidt anderledes ud. Grønlænderne må have gjort sig nogle forestillinger om Danmark¹⁸.

¹⁸ *Fra et ophold i Grønland 1863-64.* side 52 - 53

Delkonklusion

Emil Bluhme skriver meget sympatisk om grønlanderne i Arsuk. Han bruger dog også nogle ikke så pæne ord om grønlanderne som usle, lasede og som tiggere. Han beskriver dem også som naive, på den måde at de ville gøre meget bare for at få kaffe, tobak m.m. Hans beretninger opfattes ikke som negativt beskrivende om grønlanderne. Han har måske været meget ærlig, for den tid bar præg af hunger og elendighed i det meste af Grønland pga. det ustadige vejr. Det er også logisk at grønlanderne var meget nysgerrige med hvad der foregik i Ivittuut, og selvfølgelig kom dertil for ved selvsyn at se de mange nye ting, som f.eks. dampmaskinen, de danske gæs osv. De byttede mange af deres eget skind og kød for luksusvarer, og det var klart at grønlanderne gerne ville arbejde for at kunne få disse varer. Med disse luksusvarer hører også en vis afhængighed med af varerne, som vi også kender helt op til i dag. Også kan man ikke lade være at tænke på, at grønlanderne i dag stadig er glad for f.eks. beskøjterne (skibskiks), som man kan købe i alle forretningerne, så det har hængt ved lige siden.

H. J. Rinks beretning

Forstanderskaberne med oprettelse i 1857 var en sammenslutning af Sydgrønlands inspektør H. J. Rink, seminarieforstander og missionær C. E. Janssen, missionær Samuel Kleinschmidt¹⁹ og læge J. F. T. Lindorff. Forstanderskaberne skulle involvere den grønlandske befolkning i administrationen af Grønlands egne anliggender²⁰.

Hvert afsnit i denne bog²¹ bærer præg af at H. J. Rink bl.a. har prøvet at få forstanderne fra de forskellige bygder til at styre hvor meget hjælp i form af spæk, penge og andre fornødenheder, som de forskellige bygder og udsteder skulle have pga. den store hungersnød der pga. is og kulde prægede starten af 1860'erne. Utroligt mange grønlændere døde i disse år, hvilket man også kan læse beretninger om i bogen.

Der beskrives²² at vinteren 1863-1864 var streng, og med mere fast is end sidste år. Til gengæld var det koldt i kortere tid end i 1862-1863. Sydgrønlænderne kunne tage på fangst i længere tid end 1862-1863, men denne vinter var stadig hård. Dette bekræfter Emil Bluhmes beskrivelser af Arsuk-beboerne. Han beskrev, at mange slægter var døde bort af hunger og kulde, og huse stod tomme, kvinderne var lasede i deres tøj, børnene var nøgne og mændene tiggede i Ivittuut.

Grønlænderne fra Arsuk besøgte kryolitbruddet i Ivittuut, og de grønlandske kvinder opholdte sig i kryolitarbejdernes huse, hvor meget uorden skete. Der står videre²³:

“...faaet uægte Børn med Europæerne, og mange gaae derhen blot for at tigge om Proviant. Derfor har Inspekturen, under sit Ophold ved Iviktout, bestemt at herefter ingen Grønlandere maae staae i Telt paa Pladsen, og at ingen af deres Fruentimmer maae komme i Arbeidernes Huse. Hvis de gjøre det alligevel, skal Formanden for Arbejderne med Magt vise dem bort.”

Her bliver grønlænderne faktisk vist bort fra deres gamle sommerboplads, hvor de plejede at fiske ammassat, plukke bær m.m; som beskrevet i indledningen. De ville endda blive vist bort med magt. Der er ikke fundet kilder der beskriver, om dette overhovedet blev udført. Det var Sydgrønlands inspektør H. J. Rinks ordre, og formanden for arbejderne i Ivittuut skulle så praktisere det og sørge for, at reglerne blev overholdt. Hvis det var blevet udført i praksis tror jeg ikke at grønlænderne ville have kommet tilbage til Ivittuut, som vi ved i følge senere kilder at de gjorde. Vi får bekræftet Emil Bluhmes beretning om de tiggende grønlændere ved Ivittuut.

¹⁹ Se personindex på side 38

²⁰ Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66. side 6

²¹ Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66

²² Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66. side 85 (nr. 3 – 1864)

²³ Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66. side 89

De grønlandske kvinder fra Arsuk, var stadig sammen med kryolitarbejderne og fik uægte børn med dem. H. J. Rink pålægger kontrolløren ved Ivittuut at føre en liste over som han kaldte dem²⁴:

“... de mest Løstgite, og om fornødent offentliggjøre deres Navne; og da man har hørt om smitsom Sygdom, kan han lade saadanne Qvinder syne af Lægen.”

Det må have været en stor trussel for de grønlandske kvinder, at få at vide at der ville blive lavet en liste over de kvinder der oftest besøgte kryolitarbejderne, og var mest “løstgite”. Spørgsmålet er så om det af kontrolløren i Ivittuut virkelig blev udført. For første gang på denne tid bliver kønssygdommen syfilis nævnt. Vi ved fra senere kilder, at kryolitarbejderne havde sygdommen syfilis med sig, og da de havde samleje med de grønlandske kvinder og fik børn med dem, havde sygdommen spredt sig i området. H. J. Rink nævner også sidst i citatet, at de “løstgite” kvinder af kontrolløren fra Ivittuut kunne blive pålagt at tage til en læge, hvilket i nutidens øjne kun kunne være positivt.

²⁴ Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66. side 148 (nr. 5 – 1866)

Delkonklusion

H. J. Rink havde som Sydgrønlands inspektør haft utrolig stor indflydelse på at styre de forskellige byer, bygder og udsteder. Under hungersnøden i 1860'erne har det måske været rart for grønlænderne, at der var en der tog vare på dem og hjalp dem under nøden. Man kan så diskutere hvorvidt H. J. Rink altid havde ret i hans forskellige tiltag, men med hensyn til Ivittuut og Arsuk har han i hvert fald forsøgt, at skille de to parter ad, så der ikke kom flere uægte børn ud af møderne.

Emil Bluhme og H. J. Rinks beretninger er fra samme årstal 1863-1864, og de var begge i Arsuk-området samtidigt. Derfor kan deres udtalelser bære præg af hinanden. Emil Bluhme må have "set op til" H. J. Rink, måske pga. hans stilling som inspektør, eller fordi han bare så op til ham i almindelighed. Derfor kan det være, at de har snakket sammen, hvilket er meget sandsynligt, da der på denne tid ikke var flere folk i både Arsuk og Ivittuut end at alle nok kendte hinanden. Emil Bluhmes stilling som løjtnant og det, at han var i opmålingsekspeditionen må have gjort, at de havde snakket sammen, da H. J. Rinks beretninger er meget detaljerede. H. J. Rink må have været en person der vidste alt, eller i hvert fald gerne ville vide så meget som muligt, og dette var også hans job som inspektør at føre kontrol og styre.

En udflugt fra kryolitbruddet i Grønland i sommeren 1869²⁵

Stockfleth skrev en artikel om Arsukfjorden til rejsebladet *FRA ALLE LANDE*. Efter gennemlæsning kan man ikke lade være at falde over dette:

“...vort selskab bestod af bruddets læge og af proviantforvalteren, besætningen af fire grønlænderinder og én mand; endnu en anden grønlænder ledsagede os i sin kajak. Det er bekendt at man her i Grønland benytter fruentimmer til bådenes besætning; da de allerede tidligt oplæres til at ro de grønlandske skindbåde, de såkaldte konebåde, uddannes de efterhånden til fortrinlige og udholdene roersker. Kajakmanden tog vi med for at benytte ham som bud i påkommende tilfælde...”

Her kan vi læse, at de ikke var mange på udflugt, men at de brugte de grønlandske kvinder som roersker i konebåden. De brugte altså ikke deres egne fartøjer, og havde nok stor tiltro til de lokales transportform. Senere står der skrevet:

“... vor grønlænder, der klatrede som en kat, var straks rede til at gå til vejrs for at samle en del æg til os.”

Han beskrev videre hvor farligt det var, da han klatrede på en lodret væg. Grønlænderen samler altså æg til kryolitarbejderne, og de virkede da også taknemmelige for det. Videre står:

“Tidligt den næste morgen havde vore grønlænderinder, der bedre end nogen anden forstår på et øjeblik at fremtrylle et ildsted, kaffen færdig.” “I vor lejr fandt vi grønlænderinderne i færd med at bringe vort grønlandske fodtøj, kamik-kerne, i orden... hvortil de aldrig behøver nogen opfordring...”

Grønlænderne sov under konebåden, og kryolitarbejderne i deres eget telt, så de var adskilt om natten. Det virker som om stemningen var positiv, og grønlænderne havde morgenkaffen klar, så glade må de alle have været. Senere på dagen ordnede kvinderne kryolitarbejdernes kamikker, hvor han skriver at de ikke selv havde bedt dem om det. Dette viser grønlændernes umage med at gøre det godt for kryolitarbejderne.

“Vore grønlændere fik deres andel af gildet; de blev muntre, og nu lød den ene sang efter den anden fra deres telt over til os.” “Kort efter min ankomst til Grønland forbavsedes jeg en aften ved at gå forbi et grønlænderhus over at høre vore almindelige gadesange...”

²⁵ H. Stockfleth *En Udflugt fra Kryolithbruddet Ivigtut i Grønland i Sommeren 1869*

Grønlænderne tog altså de danske sange til sig og sang dem selv. Det viser at grønlænderne var meget åbne overfor nye tiltag og andre kulturer. Dette må have glædet kryolitarbejderne.

“Grønlænderne havde fået ordre om at rejse teltet.”

Her ser man tydeligt, at grønlænderne er med på denne tur, for at “tjene” dem. Som vi læste tidligere fik grønlænderne nok betaling for det i form af kaffen og luksusvarerne. Så udnyttet blev de vel ikke, og det virker overhovedet ikke som hensigten.

Delkonklusion

Denne udflugt virker i første omgang som en hyggetur med nogle grønlændere og kryolitarbejdere med sætningen: *“Grønlænderne havde fået ordre om at rejse teltet.”*, indser man at de var hyret som hjælpere. Dette har nok været fint for grønlænderne, da de fik del i luksusvarerne, også havde kryolitarbejderne endnu kun været ca. 10 år i Ivittuut, så de skulle nok stadig se hinanden lidt an.

P. P. Sveistrups beretning

En kontorchef i Ivittuut ved navn P. P. Sveistrup har skrevet en beretning for perioden 1865-1870. Denne beretning blev først udgivet i 1965. Der står bl.a.:

“Med proviant har etablisementet været meget godt forsynet, thi det har ikke alene tilfredsstillet sine egne fornødenheder, men tillige leveret betydelige kvantiteter brød, mel, gryn, kød, flæsk til besætningen... og til grønlænderne ved Arsuk, der i den trange tid overhængte etablisementet med deres forstyrrende, kostbare besøg.”

Dette er en af de gange i den litteratur vi har set på, hvor der står noget direkte negativt om grønlænderne. Forstyrrende kostbare besøg kan fortolkes på flere måder, men her står beskrevet at grønlænderne besøgte Ivittuut pga. de trange tider, som kun kan være forårsaget af hungersnøden pga. kulde og is. Der berettes også, at året 1863 havde store vanskeligheder med besejling pga. is²⁶.

“... på deres jagt efter grønlandske fruentimmer, endda trængte ind i grønlandske huse og støjede hele natten over...”²⁷

Her berettes om nogle engelske passagerer, som var med det engelske skib og deres besætning med til Ivittuut. Disse passagerer ville ikke overholde reglerne. Der står dog også videre, at de grønlandske kvinder også selv besøgte de private skibe.

Der berettes om at kontrolløren i Ivittuut ud over sine andre arbejdsopgaver også skulle sørge for, at grønlænderne kun med stor varsomhed fik skænket spiritus. Der måtte heller ikke drives handel med grønlænderne. Det kan så diskuteres hvorvidt det alligevel blev gjort, men det var i hvert fald kontrollørens opgave²⁸.

Engang var der blevet købt 55 pund²⁹ sælkød af en grønlænder for 2 lispund³⁰ salt flæsk (harsk), og 6 pund³¹ skibsbrød. Denne handel var kilomæssigt fordelt næsten ligeligt. Så handel blev der af og til foretaget på denne tid trods forbud³².

“... var der forholdsvis få af de almindeligt forekommende sygdomme. Dette hang sammen med, at de, der kom til Ivigtut, ofte stammede fra landet og ved den inden udrejsen foretog

²⁶ Ivigtut 1865 – 1870. side 2

²⁷ Ivigtut 1865 – 1870. side 4

²⁸ Ivigtut 1865 – 1870. side 10

²⁹ 55 pund = 20,5 kg.

³⁰ 2 lispund = 17 kg.

³¹ 6 pund = 2,2 kg.

³² Ivigtut 1865 – 1870. side 16

*lægeundersøgelse viste sig at være helt igennem sunde.*³³

Her står tydeligt, at kryolitarbejderne fik foretaget en lægeundersøgelse inden afrejse. Denne lægeundersøgelse har nok ikke indebåret tjek af bl.a. syfilis, og derved kom kønssygdommen alligevel til Arsuk.

De første år blev flere tjenerinder og en grønlandsk mand ansat. Kryolitarbejderne værdigede grønlandernes fangst af sæler om vinteren. De brugte grønlanderen som lods for de andre skibe, og dette var uundværligt om vinteren når der var is. Lodsens fik betalt sin kajak. De brugte også de grønlandske mænd til at hente vand. En grønlandsk mand tjente lige så meget som en grønlandsk tjenerinde. I 1868 blev tre grønlandere ansat til, at hjælpe med at finde mineraler. Grønlandere fra andre udsteder besøgte også Ivittuut ligesom Arsuk-beboerne. Forstanderskabet klagede om dette til Indenrigsministeriet, og beviset var de mange blandede og uægte børn der blev født. Ud af 30 fødsler i 1864-1868, var halvdelen af disse uægte børn. Mødrene til disse børn fik en smule penge, så barnet kunne få en nogenlunde opvækst. En grønlandsk mand tog til Ivittuut for at hente sin søster, der var blevet slået af kryolitarbejderne, men han måtte tage tomhændet hjem, derfor klagede han til ministeriet³⁴.

Der berettes om brændevin, og at grønlanderne i Arsuk havde brændevin, selvom der ikke måtte sælges brændevin til dem. Man fandt senere ud af at udliggeren i Arsuk havde købt brændevinen. Det virkede som om at forholdet grønlanderne og kryolitarbejderne imellem var godt. Der var dog flere tilfælde af uoverensstemmelser. F.eks. fik en kryolitarbejder bidt sin næse af, af en udefrakommende grønlander, da de alle var fulde og var kommet op at slås. Syfilis nævnes på disse sider, og man prøvede at holde de grønlandske kvinder væk fra Ivittuut³⁵.

³³ *Ivittut 1865 – 1870*. side 18

³⁴ *Ivittut 1865 – 1870*. side 22 - 24

³⁵ *Ivittut 1865 – 1870*. side 25 - 26

Delkonklusion

Først og fremmest lægger man mærke til kulden og isen, som ligesom H. J. Rinks beretning prægede 1860'erne. P. P. Sveistrups beretning har flere beskrivelser af forholdet til grønlænderne. Der var af og til uoverensstemmelser. Grønlænderne havde fået løn for at arbejde som tjenerinder, lods, fangstmænd osv. Det virker altså ikke som om man udnyttede grønlænderne. Kønssygdommen syfilis havde præget området, og må have givet en del usikkerhed med hensyn til hvorvidt de grønlandske kvinder måtte komme i Ivittuut. Kryolitarbejderne virkede ikke altid glade for grønlændernes besøg, som beskrevet på side 2 og side 26.

Jens Rasmussens beretning

Disse erindringer er skrevet af Jens Rasmussen efter, at han var kommet hjem fra et toårigt arbejdsophold i Ivittuut i 1887-1889. Da de er skrevet ned i 1914, er der altså gået 27 år, så vi kan ikke regne 100% med oplysningerne, da de fleste mennesker ikke husker episoder efter så mange år helt klart.

Det første man lægger mærke til er, at kryolitarbejderne på turen til Grønland fik lus. Disse lus kan senere have gået videre til grønlænderne hvis de ikke i forvejen havde lus. Jens nævnte godt nok, at der altid var lus i træskibene, men at de slap for dem da de kom på land, pga. renligheden i husene i Ivittuut³⁶.

Hans første møde med en grønlænder skete på havet, da de endnu ikke var kommet i land. En grønlænder i kajak. De hev ham og hans kajak op på skibet med reb, hvorefter han var lods på skibet. Grønlænderen vidste at han ville få en lille skilling, for at vise dem vej ind i Arsukfjorden. Han fik også noget mad og drikkeelse, og drak meget kaffe. Grønlænderen forstod godt dansk, men kunne ikke selv tale det³⁷. Dette viser at grønlænderne efterhånden havde vænnet sig til de mange skibe, der skulle til Ivittuut. De ville gerne tjene lidt, så de formodentlig kunne købe luksusvarer.

Jens skrev hvordan de sprang i kryolitbruddet. De kunne sprænge op til tre gange dagligt, og der havde lydt et ordentligt brag, som han her beskrev:

*"... Øredøvende Larm, det ryster og drøner i Fjældene."*³⁸

Jens skrev også om de amerikanske skibe, som kom og gik i fem måneder af året³⁹. Grønlænderne må også have snakket med amerikanerne, så de godt vidste i en vis grad at Amerika fandtes.

Sælen var grønlændernes vigtigste fangstedyr. De brugte skindene til tøj, deres kajaker og konebåde. De solgte spækken til trankogierne⁴⁰. Derved fik grønlænderne igen lidt penge. Af og til fangede kryolitarbejderne 800-1200 laks på en 3-4 timer, og en masse andre fiskearter⁴¹. Man kan gætte sig til at det nogle år måtte have tyndet lidt ud i fiskebestandene, og det kunne også have påvirket grønlændernes fangst. Det kan også være, at det ikke har gjort det.

"Stenen hænger ud over Afgrunden og det seer ud som den vil falde ned hvert Øjeblik; men den har

³⁶ *Erindringer fra Grønland 1887.* side 11 - 12

³⁷ *Erindringer fra Grønland 1887.* side 18 - 19

³⁸ *Erindringer fra Grønland 1887.* side 22

³⁹ *Erindringer fra Grønland 1887.* side 24

⁴⁰ *Erindringer fra Grønland 1887.* side 28

⁴¹ *Erindringer fra Grønland 1887.* Side 34

*maaske hængt saadan i flere Hundrede Aar. Vi forsøger med vore Fjældstokke at hjælpe Stenen ud over Randen, og endelig, efter at vi alle 8 Mand havde arbejdet et Par Timer, lykkes det.*⁴²

Denne lille historie viser lidt, at der måske kunne have manglet lidt respekt for naturen, og måske for grønlandernes kultur. Grønlanderne må have kendt til denne sten, og måske haft myter og sagn om denne sten, også har otte kryolitarbejdere skubbet den ned. Det kan også have været af uvidenhed de har skubbet til stenen. De har sandsynligvis ikke snakket meget med grønlanderne, og som beskrevet tidligere kunne grønlanderne sandsynligvis ikke rigtig dansk, og kryolitarbejderne kunne ikke rigtig grønlandsk. Selvfølgelig har de alligevel kommunikeret, men det har nok været mere praktiske samtaler, og ikke etnografiske samtaler, hvor man f.eks. kunne komme ind på sagn og myter.

Jens har fået en del billeder ind i sin bog, og et af dem viser skibet Fox's besætning sammen med grønlandske kvinder⁴³. Nogle af kvinderne har en mand under armen. De står alle tæt samlet og ser glade ud. Mændene har kamikker og anorak på, og de grønlandske kvinder har nationaldragt på, nogle af dem med perlekrave, som nogle steder på denne tid mest blev brugt til festlige lejligheder. Kamikkerne er også beskrevet på side 46, som alle kryolitarbejderne havde på. Parret i midten bagerst i billedet er lidt finere i tøjet end de andre, så det kunne være at der blev fejret noget. Manden har slips på, og kvinden en perlekrave som ser ny ud, da den er helt klar i farverne. Jens husker en sang⁴⁴, som kryolitarbejderne havde lavet, som i andet vers bl.a. lød således:

“ganske køn er og den brunde Kvinde, hun kan faa et Hjerte til at slaa.”

Denne lille sætning viser, at kryolitarbejderne var glade for de grønlandske kvinder, de syntes de var ganske kønne. De kunne godt få kryolitarbejdernes hjerter til at slå, altså de kunne godt blive forelsket i de grønlandske kvinder.

⁴² *Erindringer fra Grønland 1887. Side 37*

⁴³ *Erindringer fra Grønland 1887. side 43. Se bilag a på side 42*

⁴⁴ *Erindringer fra Grønland 1887. Side 51*

Delkonklusion

Jens Rasmussens beretning er ikke fra samme tidsperiode som H. J. Rink og Emil Bluhme, men er ca. 24 år efter. På de 24 år havde kryolitarbejderne efterhånden fået indrettet sig godt i Ivittuut, og kontakten med grønlanderne var blevet større. Det er ikke sikkert, at der på denne tid var restriktioner for, hvordan man måtte omgås grønlanderne. I hvert fald tjente grønlanderne lidt penge. Billedet på side 46 indikerer at grønlanderne og kryolitarbejderne havde det godt med hinanden, og uddraget fra deres sang viser tydeligt hvilke følelser kryolitarbejderne havde for de grønlandske kvinder.

Desværre har vi ikke grønlandernes beretning fra denne tid. Det kunne have været interessant f.eks. at have hørt en grønlandernes mening om kryolitarbejdernes storfiskeri, deres omgang med de grønlandske kvinder og hvad de har syntes om de mange skibe, og om de fik snakket med amerikanerne. Ifølge Jens Rasmussens erindringer havde alle i Arsukområdet det godt, det værende både grønlanderne og kryolitarbejderne.

Meddelelser om Grønland bd. 61

Kapitlet omhandler Frederikshåb distrikt. Byen og udstederne i dette distrikt var i 1921 Frederikshåb (Paamiut), Avigait, Narssalik og Arsuk. Ifølge oplysningerne⁴⁵ om blandinger i Frederikshåb distrikt kan man lave et lille skema som dette:

år	1803	1820	1850
antal blandinger	9	54	114
befolkning i alt	---	516	713

Ud fra dette skema kan vi altså se, at antallet af blandinger (grønlandere/europæer) var kraftigt stigende. Der havde altså været europæere i området før kryolitbruddets oprettelse, og antallet af blandinger efter kryolitbruddets oprettelse må ifølge de andre kilder (f.eks. H. J. Rink) have været kraftigt stigende. Der var ligeledes en kraftig stigning i antallet af europæere i distriktet, især efter kryolitbruddets start. Tallene for somrene i distriktet så således ud:

år	1840	1860	1880	1901	1911	1919
antal europæere	12	16	113	118	120	128

Disse tal viser tydeligt den kraftige stigning fra 1860-1880'erne ved kryolitbruddets start.

Arsuk forsømte sælfangsten, pga. at de begyndte at handle med rensdyrkød, fugle og fisk med Ivittuut i bytte for luksusvarer. Der står efterfølgende at det var skadeligt for befolkningens levevilkår, og at bl.a. skind til tøj, konebåde og kajaker var kraftigt faldende⁴⁶. En af tabellerne⁴⁷ viser meget tydeligt Arsuk områdets faldende fangstredskaber i forhold til de nærmest liggende udsteder og bygder. 1957 skibe havde sejlet til Ivittuut for at hente kryolit i tidsperioden 1856 – 1919. En del af disse skibe var fra Amerika, som aftog den mørke kryolit mens Danmark aftog den lyse. Dette er for et lille udsted som Arsuk, med et par hundrede indbyggere utroligt mange skibe, som de har set komme og gå. Man begynder at forstå hvorfor grønlanderne fra Arsuk især blev meget glade for at handle, da der må have været en del forskellige varer at kunne bytte/handle med. Der står også således:

“Da Arbejdet ikke kræver særlig fagmæssig Uddannelse, benyttes udelukkende danske Arbejdere...”⁴⁸

⁴⁵ Meddelelser om Grønland bd. 61. side 334

⁴⁶ Meddelelser om Grønland bd. 61. side 337

⁴⁷ Meddelelser om Grønland bd. 61. side 343. Se bilag b på side 42

⁴⁸ Meddelelser om Grønland bd. 61. side 345

Man kan undre sig en smule over, hvorfor de ikke brugte grønlandske arbejdere så meget, når nu arbejdet ikke krævede uddannelse. Det kan der være flere grunde til, de står desværre ikke beskrevet her. En af grundene kunne være, at grønlanderne tidligere stoppede arbejdet, når de havde tjent nok til luksusvarerne, som der stod i *Fra et ophold i Grønland 1863-64*.

De indfødte måtte ikke opholde sig i andre bygder i længere tid, mændene måtte gerne handle med Ivittuut, men de måtte ikke være der i længere end en dag. Kvinderne fra Arsuk skulle opholde sig inden for en zone, der var lavet for Arsuk-kvinderne og kryolitarbejderne. Andre måtte ikke anlægge Arsuk, kun i administrationsøjemed, og kun mændene. Alle disse regler var indført for ikke at sprede kønssygdommen syfilis yderligere. Der står også igen, at der var født mange børn udenfor ægteskab, og at disse børn var blandede, altså halv grønlander og halv "kryolitarbejder". Der står videre, at Styrelsen⁴⁹ forsøgte at indføre et forbud for samkvem mellem Arsuk og Ivittuut, men dette var Arsuk-beboerne stærkt imod, og derfor blev et forbud med egne landsmænd istedet en realitet. De unge valgte ofte ikke at lære fanger og fisker erhvervet, og rettede i stedet deres fremtid på Ivittuut⁵⁰.

Kontrolløren i Ivittuut fungerede bl.a. som tilsynsfører med foranstaltningen mod indførelsen af smitsomme sygdomme, og varetog den indfødte befolknings tarv⁵¹.

⁴⁹ Øverste administrative organ vedrørende Grønland i 1925-1950

⁵⁰ *Meddelelser om Grønland bd. 61. side 366 - 367*

⁵¹ *Meddelelser om Grønland bd. 61. side 369*

Delkonklusion

I Meddelelser om Grønland bd. 61 begyndte man så småt at se kryolitarbejdernes indflydelse på grønlanderne fra Arsuk i tal. Grønlanderne blev pga. syfilis næsten helt isoleret fra deres egne landsmænd, så sygdommen ikke spredtes yderligere. Der blev født en del blandinger, og det var uægte børn, altså børn født udenfor ægteskab. Til gengæld lader det til at grønlanderne selv elskede kontakten med kryolitarbejderne. De unge grønlandere ville som regel ikke lære fanger/fisker erhvervet, men så i stedet deres fremtid som arbejdere i Ivittuut. Dette havde store konsekvenser for deres fangst af bl.a. sæler. De havde nu ikke skind nok til tøj, kajaker, konebåde og meget andet. De fik smag for luksusvarer som f.eks. kaffe og tobak, og de mange amerikanske skibe må også have givet grønlanderne et indblik i en anden verden end bare Danmark. Det at Ivittuut udelukkende brugte danske arbejdere er ikke helt rigtigt. Vi ved at de indfødte også arbejdede i Ivittuut. F.eks. står der på side 369, at en indfødt kok var ansat. Men alle kilder beretter om, at arbejderne hovedsagligt var danske, og utrolig få var indfødte.

Eventyret om kryolit

Udliggeren fra Arsuk Jonathan Mathiesen, var den første der brød kryolit til Danmark. Han og hans grønlandske arbejdere lastede kryolitten på de grønlandske konebåde, og sejlede dem ud til øen Qajartalik, hvor skibene kunne hente kryolitten. Man forstærkede konebåden med træ, så den kunne holde til vægten af kryolit⁵².

Et af Billederne⁵³ viser den meget fint stablede kryolit, træhusene, skinnerne til transportvognene og de store træskibe. Billedet er fra den 26. Juli 1870. Dette syn havde mødt grønlænderne fra Arsuk, og man kan godt forstå at de ofte besøgte Ivittuut. Det må have været interessant at se på de store skibe, vognskinnerne og de anderledes huse, som grønlænderne ikke selv havde. Et maleri⁵⁴ af mineralogen Joseph Walter Taylor og en grønlandsk medhjælper viser grønlænderen, der peger på noget. Han holder et gevær, så det er nok et byttedyr han peger på. Grønlænderen er forrest i maleriet, og dette kunne indikere at man ikke var helt ligeglad med grønlænderne og at man accepterede dem. Til gengæld er Taylor sat højere op i maleriet end grønlænderen, og han har det ene ben hvilende på noget, og det viser noget magt. Det at grønlænderen peger, viser sandsynligt at grønlænderne var hjælpsomme imod kryolitarbejderne

Den første forvalter i Ivittuut fra 1858-1861 var tømrersvenden Daniel Schmidt. Han skrev dagbøger efter sit ophold, da der ikke var tid til det under opholdet. Han skrev⁵⁵ bl.a.:

“Disse Grønlandere vare mig til megen besvær da det opholder Arbejderne i at rygte deres Kald. Vi havde det sjældne Tilfælde at en Tordenbyge trak over og et par Skrald dundrede i Fjældene herover bleve Grønlanderne meget bange og krøb i Huus.”

Efter hans mening forstyrrede grønlænderne altså kryolitarbejderne, og vi har en beretning om torden i Ivittuut, som grønlænderne var blevet bange for.

Et billede⁵⁶ af nogle funktionærer fra Ivittuut på besøg i Arsuk, viser en del grønlandske kvinder med deres fineste tøj, og nogle funktionærer. Folk ser glade ud.

En anonym mand berettede om hans ophold i Ivittuut i 1928-1930⁵⁷. Han havde først nedskrevet sine beretninger i 1986. Om de grønlandske kvinder skrev han, at reglerne om de grønlandske kvinder var strenge. Hvis en kryolitarbejder blev opdaget på sin vej til Arsuk ville han straks blive hjemsendt til Danmark. Han havde fra de andre kryolitarbejdere hørt om deres besøg hos kvinderne, mens han selv overholdte reglerne. Grønlænderne derimod

⁵² *Eventyret om kryolit* side 16 og 17

⁵³ *Eventyret om kryolit* side 18. Se bilag c side 42

⁵⁴ *Eventyret om kryolit* side 25. Se bilag d side 43

⁵⁵ *Eventyret om kryolit* side 24

⁵⁶ *Eventyret om kryolit* side 54. Se bilag e side 43

⁵⁷ *Eventyret om kryolit* side 52 - 59

besøgte Ivittuut ofte, og der blev tit handlet tobak og i hemmelighed af og til snaps og øl. Grammofonplader blev også solgt til grønlænderne af og til. Der var kontrollerede fester og begivenheder som blev holdt med grønlænderne enten i Ivittuut eller Arsuk. Han berettede om deres jagtmetoder. Den mest foruroligende er at de af og til skød i elven mod ørrederne, som han kommenterede således:

“Det var strengt forbudt – men ude i de grønlandske fjelde møder man jo ikke meget politi.”

Så her er et slags bevis på, at der godt nok blev gjort meget ud af at lave regler, men det virkede ikke som om, der blev holdt særlig meget øje med om de blev overholdt.

Under anden verdenskrig, og fra den 9. April 1940, hvor Danmark blev besat af tyskerne kunne kryolitarbejderne ikke komme hjem. De var strandet i Ivittuut indtil befrielsen i 1945, og var først i Danmark igen den 20. December 1945. USA solgte til Ivittuut en kanon, otte maskingeværer og 40 rifler. USA ville i starten ikke gå med til at beskytte Grønland, da de ikke ville blandes ind i krigen. Men de kunne ikke tolerere at Grønland evt. skulle besættes, så de hjalp Danmark med at tage vare på Grønland, ved at komme med forsyninger og meget mere. På denne måde kom mange nye varer til Grønland. Lidt senere havde omkring 20 militærmænd fra USA post omkring Ivittuut, for at beskytte kryolitten. Amerikanerne byggede mange indkvarteringsbygninger, og der var på et tidspunkt knap 400 amerikanske arbejdere og militærfolk i Ivittuut. Det må have været overvældende for grønlænderne og meget spændende, at møde en anden kultur end danskernes. Alle regler der hidtil var lavet med hensyn til samkvem med de grønlandske kvinder osv. blev ophævet. Næsten alle kunne nu færdes frit, og det gjorde folk. Stemningen beskrives som god. Soldaterne måtte ikke komme i Ivittuut og Arsuk, men Ivittuut og Arsuk-beboerne måtte gerne mod fremvisning af pas besøge soldaterne, som var i Grønnedal. Der var et postordrekatalog fra USA, som prioriterede ordrene fra Ivittuut, da kryolitten var meget dyrbar. Disse varer var alt fra babysokker til speedbåde, og de var billige. Grønlænderne havde vel også fået fat i disse varer og handlet. Da krigen sluttede pakkede amerikanerne efterhånden sammen, og man kunne knap nok se at de havde været der.⁵⁸

En læge ved navn Børge J. Mogensen, der var ansat i Ivittuut i 1942 – 1946 og igen i 1952 – 1954 berettede⁵⁹ om nogle gange, hvor han havde hjulpet grønlændere tilbage til livet. Den første gang kom en grønlandsk kvinde til ham med tarmslyng. Han skrev, at grønlænderne normalt ikke bare kom til ham når de var syge. Denne gang havde kvinden det meget dårligt. Hun blev opereret og fik blod fra moderen. Desværre vidste man ikke dengang, at der fandtes forskellige blodtyper, så kvinden døde men blev genoplivet. Lægen

⁵⁸ *Eventyret om kryolit* side 88-93

⁵⁹ *Eventyret om kryolit* side 94-96

lånte af amerikanerne en krigsmedicinsk nødpakke, som indeholdt blodplasma⁶⁰. Dette reddede kvindens liv, og hun blev i 1952 ansat som kiffaq⁶¹ hos lægen. En anden gang hjalp han igen en kvinde tilbage til livet. Hun havde aborteret og mistet en masse blod. Han skrev bl.a.:

“Nogle gange undrede man sig over, hvor tilsyneladende nonchalant grønlænderne kunne omgås sygdom og død.”

Lægen havde i dette tilfælde nok ikke tænkt så meget over, at grønlænderne havde et andet livssyn, og en anden tradition. Han fandt denne gang en kryolitarbejder, som havde samme blodtype som kvinden og hun fik en blodtransfusion. Hendes tilstand var stadig kritisk, men lægen skaffede den nyopfundne penicillin fra amerikanerne, og kvindens liv blev reddet. Han var den første danske læge, der gav penicillin.

I 1934 lavedes der et grænsekort⁶² over Arsukfjorden for, hvor de grønlandske kvinder måtte være. Der var to grænser, den ene gjaldt fra 1. april til 1. september. Den anden fra 1. september til 1. april. Den eneste forskel på grænserne var, at de grønlandske kvinder ikke måtte komme ind i Ika bugten fra 1. september til 1. april. Hele den nordøstlige del af fjorden var spærret af året rundt for kvinderne. De kunne ikke komme ind til Grønlands bredeste vandfald Foxfald. De kunne ikke komme ind og se isgletcheren, fuglefjeldene og Ivittuut. Der har garanteret været flest sortebær, blåbær og kvan m.m. inde i den afspærrede del af fjorden. Grænsen gik næsten helt op til Arsuk. Grænsen gjaldt også for kryolitarbejderne, så man beskyttede grønlændernes rævefælder, og så de ikke fik kontakt med de grønlandske kvinder. Denne grænse blev med anden verdenskrig ophævet af amerikanerne, da de ikke mente at den var nødvendig mere.

De første mønter i Grønland blev lavet kun til brug i Ivittuut. Disse mønter blev lavet i 1859 – 1865 og var af zink. Der stod Øresund på mønterne. Det var rigsdaler-skilling-systemet man brugte dengang. Mønterne blev brugt indtil 1873, hvor krone-øre-systemet blev indført. De var værdiløse for grønlænderne. Kryolitarbejderne byttede uofficielt med grønlænderne. De byttede grammofonplader, patroner, og brændevin m.m. for laks, ørreder, ræveskind og kvindeligt selskab. I 1922 lavede man den anden serie mønter, hvor der stod Ivigtut på⁶³.

En dansk kok i Ivittuut Max E. Andersen var blevet interviewet til en artikel⁶⁴ om hans ophold fra 1963 og frem. Han blev i 1966 grønlandsk gift med Cecilie fra Arsuk. Han beskrev frokosterne som overdådige, og at alt i Ivittuut var “stort”. De var tre uddannede kokke, og

⁶⁰ Blod uden røde blodlegemer

⁶¹ Tjenerinde i hus

⁶² *Eventyret om kryolit* side 99. Se bilag f side 44

⁶³ *Eventyret om kryolit* side 114 - 116

⁶⁴ *Eventyret om kryolit* side 118 - 121

havde tre til fire unge grønlændere som hjælpere. På denne tid var det mere og mere almindeligt, at der var ansat grønlændere i Ivittuut. Cecilies bedstefar var ansat af Ivittuut som fanger før i tiden. Max fortalte, at mange danske kryolitarbejdere giftede sig med grønlænderne, men som han sagde:

“De fleste ægteskaber holdt ikke så længe”

Til dette mente han, at det var fordi kryolitarbejderne mere var forelsket i de grønlandske kvinder, end i f.eks. naturen og kulturen. Han fortalte at der i dag⁶⁵ i Arsuk bor 8-900, og at det er tre gange så mange som i 1963. Arsuk var i forhold til indbyggertal verdens anden rigeste by. Han nævnte et eksempel med sin onkel, der i 1964 på en måned kunne tjene 46.000 kr. på laksefangst. Om forholdet danskerne og grønlænderne imellem fortalte han, at:

“Ikke alle arbejderne i Ivigtut var gennem tiderne gode folk, trods det at man i København søgte at udtage de bedst egnede til de specielle forhold. Imellem har der været mænd, som tog til Grønland for at slippe fra mislykkede ægteskaber, økonomiske fiaskoer o.s.v. Jeg ved, at en del af disse typer drak for tæt og ofte opførte sig, som om de ejede det meste af Grønland – og næsten også alle de grønlandske piger, når de var på besøg hos grønlænderne.”

Her kan vi læse, at ikke alle kryolitarbejdere kom med gode hensigter, og at det selvfølgelig har gjort, at der nok har været delte meninger om hvor godt det var for grønlænderne, at kryolitarbejderne kom derop.

“Gamle Marie” var en grønlandsk kvinde, der boede i sit eget hus i Ivittuut fra starten i 1860. Hun døde i 1912 og ligger begravet i Ivittuut imellem de afdøde kryolitarbejdere. Hun hjalp kryolitarbejderne når de var syge, og opfordrede dem til at spise fra den grønlandske natur. Dette reddede deres liv. Hun har sandsynligvis brugt diverse rodplanter, kvan, blåbær, grønlandspost, enebær, rosenrod m.m.⁶⁶ I en dagbog skrives der:

“Søndag. Gamle Marie, der har været syg i otte dage, død. Hun har tjent bruddet trofast i over halvtres år.” “Den 19: Det er fastelavnsmandag, hvor der slås katten-af-tønden, men de sædvanlige fornøjelser bortfalder på grund af dødsfaldet. Den 21. Og 23. Fortsætter alt arbejde normalt, men den 24. standser arbejdet ved middagstid. Om eftermiddagen begravnes Gamle Marie. Hver eneste mand ved bruddet deltager i begravelsen.”

⁶⁵ På artiklens dato (efter 1960'erne)

⁶⁶ Efter en mands (født i Arsuk i 1947) kommentar af opgaven

Man læser her tydeligt, at Gamle Marie var elsket og respekteret af alle. Hun fungerede som tjenerinde. Det at alle deltog i begravelsen og at de ikke fejrede fastelavn 100%, viser deres sorg over tabet af hende. På hendes gravsten står indskrevet "Gamle Marie – Død den 18. Februar 1912. Hun var Kryolitselskabet en trofast og opofrende tjenerinde". Man kan ligefrem læse sig til, hvor elsket hun var⁶⁷.

⁶⁷ *Eventyret om kryolit* side 122 - 123

Delkonklusion

De første der brød kryolit var grønlænderne selv. Konebåden blev brugt til transport af kryolitten ud til en ø, hvor skibene kunne bringe den videre til Danmark. Danskerne overtog senere arbejdet med, at bryde og transportere kryolitten og derved kom grønlænderne lidt ud af billedet med hensyn til kryolitten.

Maleriet med mineralogen og grønlænderen viser, at der var en form for respekt fra danskernes side af.

Forvalteren i 1858-1861 nævnte om besværet med grønlændernes færden i Ivittuut. "Gamle Marie", som var en grønlandsk tjenerinde i Ivittuut fra 1860 til hendes død i 1912 boede i Ivittuut i sit eget hus. Det indikerer at der igen var en respekt, i så fald for hende fra kryolitarbejdernes side. Inskriptionen på hendes gravsten i Ivittuut viser også, at hun var elsket, så det virker som om at forholdet mellem grønlænderne og kryolitarbejderne har været godt til trods for de små historier.

Reglerne med hensyn til de grønlandske piger var strenge ifølge en anonym, der arbejdede i Ivittuut i 1928-1930. Der blev gjort en del uofficiel handel med grønlænderne, og grønlænderne kom i besiddelse af bl.a. grammofonplader. Han berettede også om, at der ikke rigtig var nogen der tilså om reglerne blev overholdt. I så fald ikke ude i fjeldene, hvor de bl.a. skød ned i elven til ørrederne.

Anden verdenskrig havde en enorm indflydelse på grønlænderne fra Arsuk. Grønlænderne fik kendskab til USA. Kryolitarbejderne kunne bestille alt fra biler til babysokker via postordre, og disse varer havde grønlænderne også på et tidspunkt kommet i besiddelse af. Anden verdenskrig betød også en ophævelse af grænsekortet for hvor de grønlandske kvinder og kryolitarbejderne måtte færdes pga. syfilis, og de mange uægte blandede børn.

En læge, der arbejdede i Ivittuut i 1940'erne og 1950'erne hjalp bl.a. to grønlandske kvinder fra Arsuk tilbage til livet. Han fik en krigsnødhjælpssække fra amerikanerne i Ivittuut med blodplasma til den første kvinde. Til den anden kvinde fik han penicillin af amerikanerne, og han var den første danske læge der brugte penicillin. Pga. af at Ivittuut havde første prioritet i USA med forsyninger, fik sygehuset bl.a. en del moderne udstyr, og derved må man nemmere kunne have opretholdt en høj sundhed i Arsuk-området.

Kokken der var i Ivittuut fra 1966 fortalte om de mange blandede ægteskaber, som ikke holdt. Dog havde han selv et lykkeligt ægteskab med en grønlænder. Han fortalte også, at Arsuk efter 1963 var i forhold til indbyggertal den anden rigeste by i verden. Der må have været rigtig gode dage på den tid. Han fortalte også lidt om forholdet kryolitarbejderne og grønlænderne imellem, at det af og til kunne være lidt anspændt, og han kunne godt forstå hvorfor. Han mente det var pga. at der var få kryolitarbejdere der godt kunne udnytte de

grønlandske piger lidt.

Kryolitindustriens historie 1847 – 1990

Efter kryolitselskabet Øresunds ophør i 1990 blev der lavet en rapport over hele kryolitindustriens forløb.

Den første forvalter i Ivittuut Daniel Schmidt afgav en betænkning i 1858. I denne står bl.a.⁶⁸:

“... da vi havde seilet noget kom der som vi antog en Flok Søfugle ud mod os men ved Hjælp af kikkerten saa vi at det var Grønlandere og Caiacmænd i Følge, de saa fæle ud vare meget snavsede og lignede Diævle, vi tog 2 ombord for som Lodse at føre os i Havn.”

I nutiden ville man blive forarget over disse udtalelser om grønlandernes udseende, men man må huske at se de skrevne ord med datidens talemåder og tankegang. Man brugte mange adjektiver i “gamle” dage, og vi må huske at grønlanderne fra bl.a. Arsuk på denne tid, var på vej mod en hungersnød. De havde måske været snavsede. Man havde nok ikke gået så meget op i renlighed på denne tid. Daniel Schmidt og hans besætning havde nok heller ikke selv været alt for rene efter så lang tids ophold på skibet. Sæbe var ikke så tilgængelig dengang, og da slet ikke for grønlanderne. Man havde heller ikke samme viden om bakterier, som man har i dag. Grønlanderne boede stadig i jordhytter, og om sommeren i skindtelte. Deres tøj var lavet af skind, og en kajakmand havde nok haft uglet hår pga. vinden i håret, og haft noget havsprøjt i form af saltvand i ansigtet. Det er selvfølgelig voldsomt at bruge ordet djævle om grønlanderne, men det var så det Daniel har kaldt dem i første omgang.

Der står et par linjer længere nede:

“... jeg blev bekendt med Udstedsbestyrer Jonathan Mathiesen en af de vakkreste Mænd i Grønland, som har viist Selskabet mange tjenester hvorfor han aldrig har fordret Gjengæld.”

Her roste Daniel Schmidt udstedsbestyreren fra Arsuk. Han mente, at han var en af de kvikkeste mænd i Grønland. Dette er klart at han havde den holdning, da Jonathan Mathiesen i følge *Eventyret om kryolit side 16 – 17* var den første der brød kryolit og styrede hele foretagendet med, at få lastet konebådene og dirigeret dem ud til øen. Det virker ikke som om at Jonathan Mathiesen havde fået noget særlig for det, så selvfølgelig var de glade for ham.

Videre skrev Daniel Schmidt om årene 1862 – 1863⁶⁹:

⁶⁸ *Kryolitindustriens Historie 1847– 1990 bind I side 111*

⁶⁹ *Kryolitindustriens Historie 1847– 1990 bind I side 228*

“... i denne kolde og stormfulde October led Mandskabet meget paa sundheden...” “... og en Stræng Vinter var det der gjorde Ivigtut til et sand Hælvede. Vi begyndte vinteren med sørgelige Udsigter sidst i October havde allerede flere af Folkene Skjørbrug...” “Af 22 Mand døde 14te i April maatte vi tage Grønlanderrinder i Tieneste for at passe de Syge, og ligeledes maatte de paa Kjælker slæbe de Døde op til Begravelsespladsen.”

De resterende 8 kryolitarbejdere måtte ansætte grønlandske tjenerinder til at passe de syge, og til ligefrem at slæbe dem op til begravelsen.

Delkonklusion

Vi får bekræftet de tidligere kilders beretninger om, at det var udliggeren Jonathan Mathiesen, der stod for den første brydning af kryolitten. Han blev sandsynligvis ikke belønnet for sit arbejde, men blev dog rost af forvalteren Daniel Schmidt, som tidligere ved sin ankomst til Ivittuut havde kaldt grønlanderne snavsede, og at de lignede djævla. Vi får også bekræftet at vinteren 1862 – 1863 var streng. 22 kryolitarbejdere døde af skørbug⁷⁰, og man måtte tage de grønlandske kvinder i arbejde.

⁷⁰ Mangel på C-vitamin: kunne medføre hudblødninger – appetitløshed – vægttab – træthed – tænderne falder ud – død

Konklusion

Der har været utrolig meget europæisk aktivitet i Ivittuut og Arsukfjorden. Arsuk-beboerne har meget tidligt, helt tilbage i 1806⁷¹ været i kontakt med europæere, som var interesseret i kryolitten.

Ifølge to af kilderne⁷² var det udliggeren Jonathan Mathiesen fra Arsuk, der var den første der fast brød kryolit, og sørgede for den videre transport ud til en af øerne med konebåd. De første kryolitarbejdere virkede glade for ham, måske pga. han ikke ville have noget for sit arbejde.

Det første man lægger mærke til er den gentagne strenge vinter i 1862 – 1863, der i flere af kilderne bliver nævnt. Denne vinter havde bl.a. også konsekvenser for kryolitarbejderne i Ivittuut, hvor 14 ud af 22 arbejdere døde af skørbug, som følge af c-vitamin mangel⁷³.

Der berettes om de mange uægte og blandede børn i Arsuk-området i næsten alle kilderne, og *Meddelelser om Grønland bd. 61* viser dette i form af tabeller. Der kan man aflæse at antallet af europæere og blandinger i Frederikshåb distrikt var kraftigt stigende. Der blev ligefrem lavet et grænsekort⁷⁴ i 1934 over, hvor de grønlandske kvinder og kryolitarbejderne måtte opholde sig, på bestemte tider på året. Dette kort må have været en forhindring for især de grønlandske kvinders færden og gøremål i deres egen hjemfjord. Grænserne blev ophævet ved anden verdenskrigs start af amerikanerne.

Næsten alle kilderne beretter om brug af grønlandske tjenerinder i Ivittuut til bl.a. de huslige gøremål. Man ansatte dog også de grønlandske kvinder, til at passe de syge under skørbugen, og til at slæbe ligene af kryolitarbejderne op til begravelsespladsen⁷⁵. En grønlandsk tjenerinde ved navn "Gamle Marie" nævnes forbavsende kun i én kryolitarbejders dagbog⁷⁶. Hun er måske nævnt andre steder, men hun var meget elsket af kryolitarbejderne, og er den dag i dag begravet blandt dem i Ivittuut. Hun boede i Ivittuut fra 1860 til hendes død i 1912. Stockfleths beskrivelse af en udflugt fra Ivittuut i 1869 viser, at grønlanderne var blevet hyret som en slags hjælpere. Udgivelsen i et rejseblad har gjort, at folk fra andre lande i 1871 læste om de pligttopfyldene grønlandere, og dette kan kun have givet et positivt indtryk. Trods nogle af kildernes benævnelse af irritation over grønlandernes besøg i Ivittuut, boede "Gamle Marie" der altså alligevel. Der nævnes også i de fleste kilder, at der fra regeringens side ikke blev holdt styr på om reglerne med samkvem med grønlanderne, blev overholdt. Der var kontrollerede besøg i både Arsuk og Ivittuut, men de mange uægte og blandede børn siger for sig selv, at noget andet må være foregået.

⁷¹ *Eventyret om kryolit* side 114 - 116

⁷² *Eventyret om kryolit* side 16 - 17 og *Kryolitindustriens Historie 1847 – 1990 bind I* side 111

⁷³ *Kryolitindustriens Historie 1847– 1990 bind I* side 228

⁷⁴ *Eventyret om kryolit* side 99. Se bilag f side 44

⁷⁵ *Kryolitindustriens Historie 1847– 1990 bind I* side 228

⁷⁶ *Eventyret om kryolit* side 122 - 123

Officielt måtte kryolitarbejderne ikke handle for meget med grønlænderne, og brændevin var strengt forbudt at handle med. Alligevel foregik disse handler ofte. Grønlænderne fik alligevel brændevin.⁷⁷ Vi må huske at der med varer som brændevin, tobak og kaffe hørte afhængighed med. Dette var måske grund nok til for Arsuk-beboerne at "glemme" evt. at gemme vinterforråd og skind til dem selv, således at vinteren i 1860'erne følte endnu hårdere, og at de forskellige beskrivelser af de usle grønlændere passer. Grønlænderne fra Arsuk kom ved disse byttehandlere i kontakt med forskellige varer som grammofonplader, europæisk mad og meget andet. Under anden verdenskrig i 1940'erne kunne kryolitarbejderne bestille alle mulige varer fra et katalog, og disse varer har grønlænderne fra Arsuk set eller kommet i besiddelse af før eller senere⁷⁸.

H. J. Rinks ordre om at lade de mest løsagtige grønlændere i Ivittuuts navne offentliggøres⁷⁹, må have været ydmygende for kvinderne. Vi ved ikke om denne ordre nogensinde blev offentliggjort dengang. Før eller siden må de have hørt om det, og det må i en vis tid have haft en effekt. Ifølge tabellerne i Meddelelser om Grønland bd. 61 havde dette ikke haft den store effekt. Der blev stadig født mange blandede og uægte børn.

Man kunne ikke lade være at tænke på kryolitarbejdernes enorme fangster af bl.a. fisk, og der er nævnt i en enkelt kilde⁸⁰, at der blev skudt ned til ørrederne i en elv. Hvis grønlænderne så dette dengang må de da have blevet forarget, da det må have set respektløst ud overfor varetagelsen af naturen og dets ressourcer.

Der er berettet⁸¹ om en enkelt handel, som var meget fair på den måde, at en grønlænder fik det antal kilo kød og varer, som kryolitarbejderne fik af ham. Dette må have været normal kotyme i hvert fald fra den tid af.

Jens Rasmussens beretning fra 1887 er meget positiv, der er ikke skrevet noget negativt om grønlænderne, som i de andre kilder. De andre kilder taler også positivt om forholdet mellem kryolitarbejderne og grønlænderne, men få negative adjektiver om grønlænderne nævnes af og til som djævløse, snavsede, usle, forstyrrende osv.

Meddelelser om Grønland bd. 61 kan man godt sammenligne meget med nutidens statistiske årbøger. Meddelelser om Grønland er bare mere beskrivende i ord, hvor nutidens statistiske årbøger har enormt mange taloplysninger og kortere beskrivelser. Der står skrevet at de unge grønlændere fra Arsuk ikke ville oplæres i fanger erhvervet, men i stedet så deres fremtid i Ivittuut⁸². Dette var ikke godt for grønlænderne, da de på denne måde ikke

⁷⁷ *Fra et ophold i Grønland 1863-64*. side 50 – 51 og *Ivigtut 1865 – 1870*. side 25 – 26 og *Eventyret om kryolit* side 114 – 116

⁷⁸ *Eventyret om kryolit* side 88-93

⁷⁹ Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66. side 148 (nr. 5 – 1866)

⁸⁰ *Eventyret om kryolit* side 52 - 59

⁸¹ *Ivigtut 1865 – 1870*. side 16

⁸² *Meddelelser om Grønland bd. 61*. side 366 - 367

ville kunne få grønlandsk proviant, skindtøj, kajaker osv. Man må så også tænke på, om dette overhovedet virkelig var livsnødvendigt dengang, fordi de handlede så meget med kryolitarbejderne. De fik handlet sig frem til mad, drikkevarer, og senere nok tøj, både osv. Men det må have givet meget svære startvanskeligheder, da det tager mange år at bytte sig frem til tilstrækkelige varer, således at livskvaliteten var i orden for grønlænderne.

Blodplasma og penicillin blev for første gang i Danmark brugt i Ivittuut af en dansk læge, der fik remedierne af amerikanerne under anden verdenskrig⁸³. Dette betyder meget, og må i lægekredse være kendt. For grønlænderne fra Arsuk må dette også have betydet meget. I dag er penicillin og blodplasma jo hverdagsmedicin i lægeverdenen.

Syfilis var en sygdom der i følge H. J. Rink, P. P. Sveistrup og Meddelelser om Grønland bd. 61 hærgede i Arsuk-området. Dette har udover de blandede børn været medvirkende til restriktioner og grænsekort for de grønlandske kvinder.

Alt i alt viser det sig i følge kilderne, at forholdet grønlænderne og kryolitarbejderne imellem var godt fordi de festede sammen, byttehandlede sammen og bl.a. fik børn sammen. De mere negative ting der kan nævnes er kryolitarbejdernes beskrivelser af grønlænderne, men man må også huske, at tiden var en anden, og dengang var der ikke så meget fokus på f.eks. racisme, kulturforskelle osv., som der er i dag. Man kan sige, at det dengang endnu ikke var meget man vidste om andre kulturer og folk, som man gør i dag. Det var tidligt i forhold til andre udsteder, at de unge grønlændere valgte fangererhvervet fra, og dette sammen med grønlændernes glæde over de nye varer gjorde det svært for Arsuk-beboerne at leve som før. Man kan sammenligne det med de danske kolonier, der blev anlagt i de større bygder i Grønland i 1700-tallet, hvor en del grønlændere efterhånden måtte opgive deres fanger erhverv og arbejde for f.eks. KGH⁸⁴. Arsuk var et udsted, og blev nok tidligere udviklet i forhold til de andre udsteder. Grønlænderne fra Arsuk fik tidligt en dybere kendskab til europæerne og deres kultur i forhold til andre grønlændere i udstederne på den tid, med få undtagelser selvfølgelig.

⁸³ *Eventyret om kryolit* side 94-96

⁸⁴ KGH = Kongelige Grønlandske Handel

Personindex

Oplysningerne er indhentet fra Dansk Biografisk Leksikon fra Gyldendal tredje udgave. De resterende personer står der intet om i Dansk Biografisk Leksikon, men de er som regel beskrevet kort når de bliver nævnt første gang.

Carl Emil Janssen: 1813-1884, grønlandspræst, fra Danmark

Emil Hans Bluhme: 1833-1926, søofficer, politiker, fra Danmark

Hans Peter Jörgen Julius Thomsen: 1826-1909, kemiker, fra Danmark

Hinrich Johannes Rink,: 1819-1893, geograf, grønlandsforsker, fra Danmark

Karl Ludvig Giesecke: 1761-1833, mineralog, fra Tyskland

Samuel Petrus Kleinschmidt: 1814-1886, grønlandsk missionær, filolog, fra
Grønland

Litteraturliste

46.7 Bendixen, O m.fl.

Meddelelser om Grønland bd. 61 – Grønland i tohundredeåret for Hans Egedes landing II
Kbh 1921.

46.7 Bluhme, Emil

Fra et ophold i Grønland 1863-64
Det Berlingske Bogtrykkeri. København 1952.

46.74 Jakobsen, Julius

Arsuk – Taamani taamaassimapput
Atuakkiorfik. Nuuk 2005. ISBN 87-558-1841-2

99.4 Rasmussen, Jens

Erindringer fra Grønland
Atuagkat. Nuuk 2005. ISBN 87-90133-43-9

36.17 Rink, Hinrich

Meddelelser vedkommende Forstanderskaberne i Sydgrønland 1862-66
Nunatta Atuagaateqarfia. Nuuk 1982. ISBN 87-980282-2-7

69.98 Stigø, Sven

Eventyret om kryolit
Bonde's bogtryk 1987. ISBN 87-982647-2-9

Stockfleth, H

En Udflugt fra Kryolithbruddet i Ivigtut i Grønland i Sommeren 1869
FRA ALLE LANDE. København 1871

69.98 Sveistrup, P. P.

Ivigtut 1865 – 1870
1965

69.98 Topp, Niels-Henrik

Kryolitindustriens historie 1847-1990, bind I

Kryolitselskabet Øresund A/S. København 1990. ISBN 87-982647-3-7

37.39 Wilhjelm, Henrik

De nye grønlændere

Det Grønlandske Selskab. København 2008. ISBN 978-87-87925-42-6

Personlig pensumliste

Personlig pensumliste for Avijaja Albrechtsen i Bachelorprojekt maj/juni 2010

46.7 Bluhme, E

Fra et ophold i Grønland 1863-64

Det Berlingske Bogtrykkeri. København 1952

86 sider

99.4 Rasmussen, Jens

Erindringer fra Grønland

Atuagkat. Nuuk 2005. ISBN 87-90133-43-9

119 sider

69.98 Stigø, Sven

Eventyret om kryolit

Bonde's bogtryk 1987. ISBN 87-982647-2-9

162 sider

69.98 Sveistrup, P. P.

Ivigtut 1865 – 1870

1965

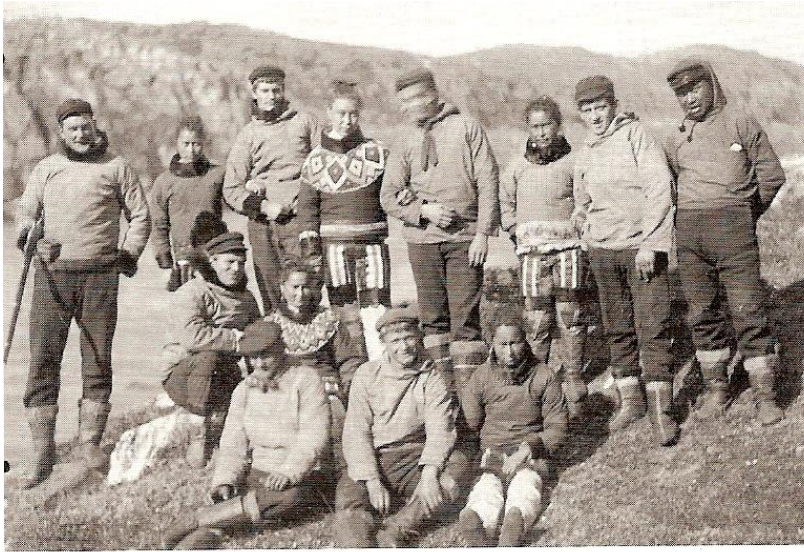
40 sider

i alt 407 sider

Godkjent 18.5.2010

Ery Frantzsen

Bilag

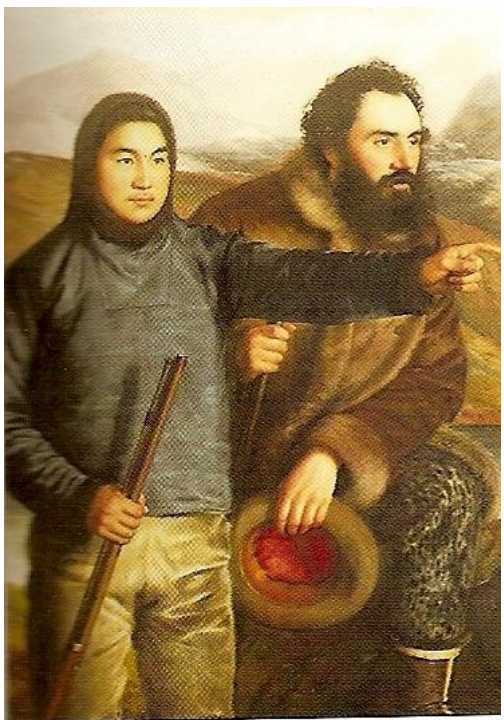
a

Kommunerne	Kajakker	Blærer	Harpuner		Lansere	Mamerak	Blærepil	Fuglepil	
			Dup-	Vinge-				gammel Form	ny Form
Avigait	39	21	14	7	21	8	»	»	35
Frederikshaab	68	28	17	14	38	26	4	13	40
Narssalik	54	27	9	16	28	17	5	11	38
Arsuk	17	9	5	5	7	»	»	1	16
Ialt...	178	85	45	42	94	51	9	25	129

b

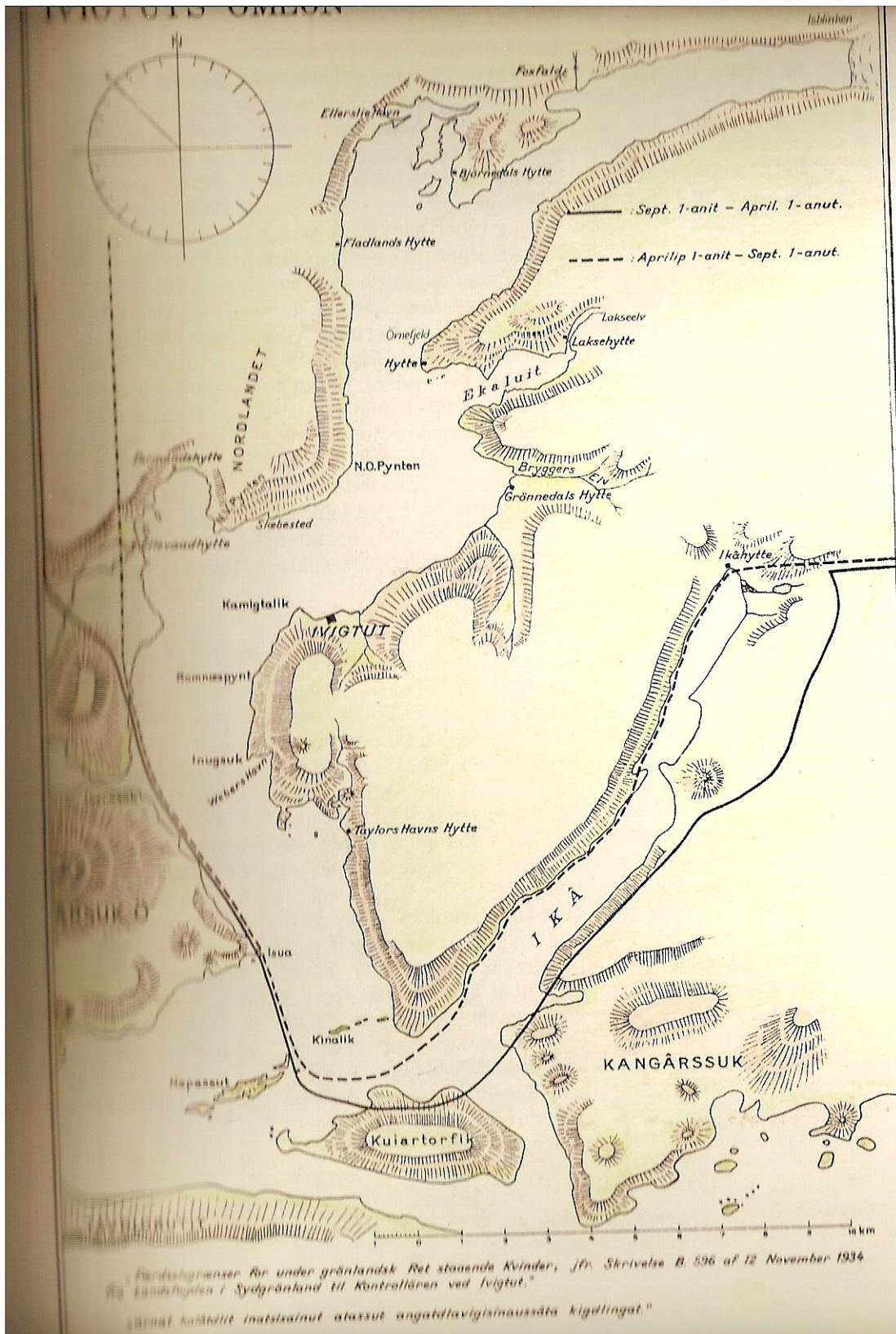
c

d

e

f